

ADALÉKOK

1925

Ó, drága olvasóm,

Íme, én kitéregetem eléd a lelkem, megmutatom ostoba hangulataimat, szánandó szeszélyeimet, megmutatom magam balgán, feketén, gögősen, gyengén, keserűen, hitetlenül, felpirosító örömben, vigasztalan ellágyulásban: íme, itt vagyok. Összegyűjtöttem néhány foszló, fakuló alanyi írást, valahogy ki szeretném tolni a megsemmisülés határnapját, át szeretném menteni ezt a néhány hangulatvirágot az újságpapír enyészetéből egy könyvnek hosszabb, békésebb életébe. Irodalmi szempontból haszontalan munkát végzek, mert tudom jól, hogy ezek az írások nem értékek, még csak nem is nemes forgácsai egy művész műhelyének. Panaszok, sóhajok, ámulások, vágyak, rajongások, nyöszörgések, elkábulások, csüggedések, álmok, emlékezők, meglátások, hazugságok, dalok, jajok, tűnődések, mámorok, hívések, várások, lázadások, elfáradások, mindig csak érzések és érzések és érzések. Eliramlott napok és elsápadt hangulatok arcai néznek felém e könyvből, s ezek mind az enyéme, az én orcáim, az én tekinteteim, az én lelkemnek változásai. Úgy szégyeltem magam, mint József, mikor ruháit leszaggatták. Ez a könyv csak rólam szól, ez a könyv csupa líra, szerénytelen alanyi költészet tisztességes poétikai formák nélkül. Bocsánatodat kérem ezért, ó, drága olvasó, de én meg akartam merevíteni tűnő életem furcsaságait és fájdalmait, én . . . én élni szeretnék, élni ebben a szomorú könyvben.

Azt is tudom, hogy sem új hangú költő, sem rendszert alkotó filozófus nem vagyok. Papírra vetem lelkem szeszélyes állapotait, ahogy azt a belső szükségesség parancsolja. Csodálkozom az élet ért-

hetetlenségén, és véresre horzsol a mindennap, mint tüskés tarló, melyen meztéláb kell végigfutni a beteg, fehér, városi kislúznak. Olykor riadt, bíboros izgalommal szaladok végig napokon és perceken, máskor mereven, lekonyult fejjel állok az időben, mint árva, fekete madár lankadt lombok között. Néha idegenül tekintek lehunyt szemű tegnapokra, azután bízok megváltó virradatokban, melyek messze menekülnek tőlem, mint hun vadászok elől a csodaszarvas. Csüggedések börtölnak a tájra, mint szívós, szürke kőd, csempe arcú hétköznapok csoszognak el az ablakom előtt, könyvek vigasztalnak, kedveskednek, kínoznak és keserítene. Levél érkezik messzi idegenből, és a hópelyhek behullanak a sárba. Vidám arcú ünnepek habfőér mosolyt és könnyes gyöngyöket öntenek öblös szarujukból. Valahol egy nagy színházban felgyúlnak a rivalda lángjai, és a munka kereke úgy nyikorog, mint fáradt kút elhagyott udvarházban. Papírlap, tinta, toll, éjszaka. Vonat repül idegen, vágott országok felé. Szálloda, színház, mámor és másnyelvűség. Zene szól a kába, kalandos karneválban, és én lehajtom fejemet az asztalra.

Élet . . .

Van egy korán elhunyt, fanyar francia poéta, Jules Laforgue a neve, akinek bánatos, búcsúzkodós verseit szívösen olvasgatom. Nála találtam erre az egyszerű, keserű felkiáltásra, melyet sohasem tudok feledni:

Oh, la vie est trop triste, incurablement triste!

Én is „gyógyíthatatlanul szomorú”-nak érzem az életet, s ezért az egyszerű sor jeliséje lehetne e könyvnek. Filozófiai nyelven azt mondhatnám, hogy Schopenhauer szavait hiszem, aki azt mondta, hogy a fájdalom a való, a pozitívum, míg az öröm csak negatív érzés: a fájdalom hiánya. Ez a 'borús világszemlélet fonja át ezeket a különböző frásokat, mint ványadt anyai karok a pityergős gyerekeket.

Íme, itt vagyok előtted, drága olvasó, ezzel a rosszkedvű világszemlélettel, keserű hangulatokkal, rímtelen s elnyúlt dallamokkal. Semmit sem tudok mentségemül felhozni, csak őszinteségemet, amellyel lecsupasztottam lelkemet, s amellyel végigszántottam e sorok barázdáit. Magamat adtam, a befelé leélt életemet adtam, egy fanyar, fáradt, botorkálós, sóhajos, szomorú életet.

Megériésedet és megbocsájtásodat kérem, ó, drága olvasóm.

1928

ELÖLJÁRÓ JEGYZETEK

Si une anthologie est faite pour donner la vue d'ensemble d'une école ou d'une époque, il paraît naturel et utile de l'accompagner d'une préface qui soit, en quelque sorte, la légende du dessin. Cela est encore utile parce que toute anthologie est incomplète, par la faute de l'auteur, ou par celle des auteurs ou par la perversité du hasard – ou par ces trois motifs.

Robert de la Vaissière

Ha a modern szerb lírát merev látószögből szemléljük, úgy ez az antológia is, mint majdnem minden gyűjteményes kiadás: hézagos, hiányos. Éppen ezért szükséges némi mentegetés, némi magyarázat, mert hiszen a hiányok észrevévése egyedül nézőpontunktól függ. Bizonyosan lesznek majd, akik kifogásolják, hogy kimaradt egy-két név akkor, amikor mások érdemtelenül bekerültek, sokaknak talán hiányozni fog néhány népszerű költemény, és fejszóválva találkoznak pár sápadt, gyenge verssel, mely besiklott e könyv lapjai közé. Oka mindennek az, hogy mi nem kimondott látószögből tekintettünk szét, célunk nem a bíráló volt, hanem az ismertetés. Ízeltőt akartunk adni a modern szerb lírából gondos, illatokat átmentő fordításban, s ezért semmilyen szempont sem irányított vagy befolyásolt a válogatásnál. Rokon- vagy ellenszenvünket egyes költők, illetve irányokkal szemben – amennyire ez lehetséges – elfojtottuk, egyszerűen a modern szerb lírának kicsinyített tükörképét akartuk adni, s ebben a szándékunkban nem befolyásoltak bennünket világnézetek vagy esztétikai viták.

*

A szerb művészetek közül a képfaragás és a lírai költészet a leg-erősebb. Lehet, hogy azért, mert ez a két művészet a legközvetlenebb, legtermészetesebb és legnépszerűbb. Az epikának, zenének, képfírásnak, táncnak és drámának nagyobb igényei vannak; kultúra, színház, sajtó, szakiskola. A modern Szerbia háborúkban és politikai viharokban él, kevesen és keveset törődnek avval, hogy a művészetek otthonra, levegőre, közönségre találjanak. De azért a vésők dolgoztak, a költők daloltak a vérviharos időkben, s így fejlődik, erősödik ez a két művészet, mely hamarosan nemzetközi híre és becsülésre tesz szert. A lírának ugyan nincs nagy, fátylós neve, mely magasra törne és teljhatalmat követelne, mint Ady a magyar költészetben, vagy Meštrović a szerb képfaragásban: a modern szerb lírának tekintélyes számú, izmos tehetségű munkása van genialis vezér nélkül. Az utóbbi három évtized fukar volt üstökösökben és művészi csodákban, az Adyok, a Meštrovićok csodálatos kivételek. De ritkaságszámba jön a tehetségek gazdagsága ezekben az évtizedekben ezen az aránylag kicsiny nyelvterületen.

*

Közös véletlenről, általános jellemzésről nemigen beszélhetünk ma, mikor annyi világnézet és bölcselmi irány vergődik, és meddőn keresi a kibontakozást. A huszadik századnak nincsen korszelleme, nincs kifejezett és meghatározott iránya, mint az előbbi századoknak. Mégis a legújabb szerb lírában lehet megfigyeléseket és megállapításokat tenni, melyek olykor általános érvényűek. Van valami szelíd, szomorú s jellegzetesnek látszó vonás, mely talán a múlt század végi orosz lírikusokra emlékeztet, de mégis más. Kissé élesebb és világosabb s éppen ezért jellegzetesebb. A szerb nyelvnek nagy szókincse van a szomorúnak, bánatosnak kifejezésére, úgy látszik, a szerb léleknek már régen szüksége volt arra, hogy lelke bújának árnyalatait pontosabban kifejezhesse. Ez az ősi törekvés található meg a modern szerb lírában is, ez a sajátos bánatdalolás az, ami közös és jellegzetes kontúrokat ad a legújabb költészetnek is.

*

Ezen sajátos szomorúság mellett a legújabb költőnemzedéknek valami fáradt finomságot is észre lehet venni, amely mindenesetre szokatlan és megokolatlan, ha csupán külső véres eseményekkel lehetne megokolni ezt a finomságot. A hosszú háborúk, a haza elvesztése, fiatal életék pusztulása rendszerint kemény és durva indulatoknak adnak talajt. A gránátrobbanások és harci üvöltések goromba zaja sokszor visszacseng a veressorokban, a legújabb szerb lírában azonban nyoma sincs érdes zajoknak. Hallk érzelmek ízléses és árnyalatos megdalolása, sápadt sóhajok, suttogó borongások, szép nyelvi panaszok, fehér álmok istenről, asszonyról és elérhetetlenségekről – ezek alkotják a legújabb líra anyagát. A gyűlölet recsegő szava éppoly ismeretlen, mint az átok vagy a bosszú sistergése: minden pianókba és decrescendókba fül.

*

A bazsalikom, ez a szerény, szagos, szomorú virág nagy szerepet játszik a szerb nép életében. Bazsalikomból készül a bosiljkača, mellyel a szenteltvizet szórják széjjel, bazsalikom kerül a ládafiába, a fehérnemű közé, az ikon alá, az ünnepi kalács búbjára, az ételekbe fűszer gyanánt, és a bazsalikom bevonul a hasonlatokba, a dalokba, az álmok és szimbólumok világába. Mikor ezt a finom, szerény, apró ajkú virágot a kezembe veszem, valami mélyebb szimbólumot érzek. A hasonlatok hosszú láncá kínálkozik egy ilyen nyájas, szomorú virágszál szemlélésekor. A finomság, az eredeti illat, az egyszerűség, a szomorúság éppúgy ráillik a virágra, mint a poézisre.

*

A modern szónak más jelentősége van ma, mint a század elején, a modern költő fogalma is változott az utolsó évtizedek alatt. Mikor Bogdan Popović 1911-ben az újabb szerb lírából összeválogatott s a maga nemében páratlan antológiáját kiadja, 1840-től, Branko Radičevićről kezdi a csokorba szedést. Mi azonban nem nyúltunk ilyen messzire vissza, mikor a modern szerb költők antológiájába fogtunk, mert véleményünk szerint a modern jelző nem vonatkozhat lezárt korokra s a mai lélektől távol eső érzelmvilágra. Tény az, hogy az újabb szerb líra Branko Radičevićyel kezd kibontakozni, ő ad elő-

szőr egyéni ízt, csiszoltabb, művészi formát a népköltészetnek. A XIX. század első felében majdnem minden európai lírában bekövetkezik a klasszikus ideáltól való elszakadás, és egyrészt a népköltészeti elemek, az érzelmek közvetlensége és természetessége, másrészt a forma frissessége új irányt ad az alanyi költészetnek. Ez az irány aztán az érzelmek differenciáltságával, az egyéninek előtérbe jutásával és a forma tökéletesedésével a század vége felé a *l'art pour l'art* vagy a Parnasse tökéletességére emelkedik.

A szerb lírában Vojislav Ilić az a költő, akiben a XX. század szelleme és elevenessége fellelhető, jóllehet rövid élete még a XIX. századba esik. Finom művész, aki menekülni akar a mindennaptól, a valóságtól éppúgy, mint a csiszolatlan nyelvtől s a darabos formától. Ez a törekvés azután legkiválóbb követőjében, Jovan Dučićban éri el csúcspontját. Dučić költészete már a márványosan tiszta *l'art pour l'art*, ő írja a legszebben zengő, a legművésziesebb és legharmonikusabb szerb verseket. – Dučićnak több kortársa (Rakić, Šantić, Stefanović) hasonló csapásokon halad, majd újabbak jönnek, akik elvetik a forma fanatikus tiszteletét és a vers művészi szabályait. Egyéni utakon járnak, s néha egyes francia irányok programját érinti költészetük: a szimbolisták, intimisták vagy a női romantikusok stílusához közelednek, legtöbbször azonban maguk bolyonganak a művészi hitvallások vagy pogányságok jelenlegi káoszában.

Ha tehát a modern szerb líráról beszélünk, úgy Vojislav Ilićhez kell visszatérnünk, mert ő az első modern szerb poéta a modern szónak mai értelmezése szerint. Az ő virágai még mindig élnek, s bár már kivirítottak, de szirmuk még mindig nem hullott le, nem fakult el az irodalomtörténet herbáriumában. Időrend szerint ő a kezdet, az ő virágai az elsők, mint a hóvirág s a primula, s csak utána következnek a rózsák, az orchideák s a mának legfrissebb és legfuresább szirmofojei. Anthosz görögül virágot jelent, antológia a virágok kiválasztását – ez legyen magyarázata és mentsége a virágos hasonlatoknak.

*

Nagyon sajnálom, hogy ezt az antológiát nem tudtam avval a művészi ízléssel és tökéletességgel összeállítani, amellyel Bogdan

Popović az övét összeállította. Az ő zsinórmértéke kegyetlenül magas, feltételei szigorúak, szempontja tisztán esztétikai. De művészi szigorával elérte azt, hogy oly harmonikus és ízléses versgyűjteményt állított össze, melynek talán minden verse élvezet és élmény. Noha a mi célunk egyedül az ismertetés volt, ez nem lett volna akadály annak, hogy Bogdan Popović fölényes ízlésével válogassuk össze a fordításra szánt verseket. Két más akadály volt annak, hogy ne tisztán esztétikai szempontból ejtsük meg a válogatást. Az egyik az volt, hogy a fordításnak különálló, sajátos szempontjai vannak, a második akadályozó ok pedig abban rejlett, hogy Popović antológiája nem nyúlik be a háborús és háború utáni korba, amikor már nem lehet egy költeményt az emóció, a világosság és a teljes szépség hármasságának szitáján átrostálni, mert akkor majdnem valamennyi fennakadna. Az az anyag, amiből mi válogattunk, már nem alkalmas az effajta rostálásokra. Ezért ez a könyv mindenestre vesztett művészi szépségekben és harmóniákban, de nyert hűségben és teljességben.

*

Célunk és vágyunk: a magyar olvasóval megismertetni a legújabb szerb alanyi költészetet. Megismertetni azokat az érzéseket, álmokat, sóhajokat, gondolatokat, vágyakat és könnyeket, melyek szerb költők lelkében fakadtak, és a szerb nyelv bronzában szilárd alakot öltöttek. A versfordítás nehéz munka: vagy a forma, vagy a tartalom szépségén esik csorba, de minden esetben megbomlik az a titkos, belső kapcsolat, az a mély, rejtett harmónia, mely sok vers szépségét okozza. Egy Dučić-vers fordítása éppoly nehéz, mint egy Hérédia-szonetté, vagy egy Stefan George-versé. Ujević szimbólumokban borongó finomságait éppoly nehéz átmenteni a fordításba, mint Rimbaud viharos rejtelmait vagy Ady váteszi szépségeit. A tükörkép mindig más, mint az eredeti, az ég színe, a felhők szállása, a nyárfák nyári zöldje mindig más a tó tükrében, mint a valóságban. De nem is volt törekvésünk a pontosság, s a szolgálai hűség. A mi szerepünk az idegenvezető szerepéhez hasonlatos: az idegenvezető nem szolgál már, annak egyéni meglátásai vannak, melyet akaratlanul átvisz az ámuló idegenre.

Két elv vezetett a fordításnál: a lényegesnek és az egyéninek átmentése. Lehet, hogy ez nem sikerült mindig, hiszen szándékunk sokszor csuklott el a nyelv és forma gögös gátjain. Mégis hisszük, hogy valamit átmentettünk az eredeti virágok színéből és szépségéből. Hiszük, hogy közelebb hoztuk a magyar olvasó lelkéhez a szerb lelkék rezzenését, a testvéri vágyak röpülését, a bazsalikomos szerb mezők egyszerű báját és finom illatát.